

Den sorte kløversti er den længste kløversti på 14,6 km

Kort beskrivelse af den sorte kløversti

På den sorte kløversti går man efter starten på Brøndbyøster Torv langs jernbanen til det gamle militære anlæg Vestvolden. Man følger Vestvolden sydpå, går ned ad Park Alle, forbi Brøndbyvester Mølle og videre langs Brøndby Stadion til det gamle Brøndbyvester. Herfra fortsætter man ned til Middelalderlandsbyen og de omkringliggende grønne områder. På vejen tilbage går man forbi den nye og den gamle Brøndbyhal, krydser Vestvolden og går gennem Brøndbyskoven og Brøndbyøster til Brøndbyøster Torv.

Forhistorien

At gå tur i Brøndby er som at tage på en tidsrejse. Man starter i det moderne Brøndby på Brøndbyøster Torv, men bevæger sig gennem landsbyerne, som har rødder tilbage til middelalderen. Brøndbyøster og Brøndbyvester er to gamle middelaldersogne, der har ligget det samme sted i flere hundrede år. Brøndby nævnes første gang i skriftlige kilder i 1085.

Inden Anden Verdenskrig var Brøndbyøster og Brøndbyvester to landsbysamfund. Her boede 3.000 mennesker, som var bosat i gårdene ude ved markerne eller i de to landsbyer. Der var desuden spredt bebyggelse ved stranden og i et område omkring Glostrup Station, Vesterled. Resten var marker også ved Brøndbyøster Torv, hvor kløverstierne starter. Gården, der lå i denne ende af Brøndby, hed Nygård og har lagt navn til Nygårds Plads, som ligger på nordsiden af Brøndbyøster Station.

Forstaden

Allerede inden Anden Verdenskrig var man klar over, at der kom en befolkningsekspllosion og drømmen om et velfærdssamfund var i støbeskeen. Der var brug for flere boliger, men først efter Verdenskrigen, kom der gang i byggeriet. Mange i København boede i små, mørke, fugtige saneringsmodne lejligheder i 3. og 4. baggård med lokum og rotter i gården. Hygiejnen var dårlig og befolkningstætheden stor. Der manglede omkring 100.000 boliger, men man manglede også byggematerialer efter krigen. Den traditionelle måde at bygge på var for dyr og langsom, så der var brug for nytænkning. Løsningen blev montagebyggeriet, hvor bygningsdele blev fremstillet på en fabrik og kørt ud til byggepladsen. I første omgang en kombineret løsning, som det der ses i Brøndbyparken, men sidenhen rent montagebyggeri, som det der ses omkring Nygårds Plads og i Brøndby Nord.

Fingerplanen

For at udviklingen ikke skulle gå i alle mulige retninger fremlagde man i 1947 fingerplanen. Udviklingen skulle ske langs fingrene i fingerplanen, som var jernbanelinierne. Linie B, som i dag kører gennem Brøndbyøster station til Tåstrup, var pegefingeren i denne plan. Tommelfingeren var banen, som i dag kører gennem Brøndby Strand til Hundige og Køge. Udviklingen af byerne skulle ske ved stationerne, hvor boligerne og butikstovene skulle

bygges. De grønne rekreative områder skulle findes mellem fingrene. Arbejdet skulle foregå inde i København eller i industriområder langs med fingrene. Man fik det zoneopdelte landskab, hvor der var ét sted til hvile, et andet sted til fritid og et tredje sted til arbejde.

Da det blev vedtaget, at S-banen blev ført til Glostrup og at der ville komme en station ved Brøndbyøster (færdigbygget i 1953), begyndte man at planlægge området. Man valgte at lade almennyttige boligselskaber bebygge de attraktive arealer. Brøndby kommunes stadsingeniør Martin Aakjær Ravn og professor ved Kunstakademiet Kay Fisker udformede i fællesskab en bebyggelsesplan for området ved den kommende S-togslinje.

Det gode liv

Nygårdsparken, som kan ses nord for S-banen, blev anlagt i årene 1954 – 1960. Der blev bygget 4.000 lejligheder med plads til 16.000 mennesker fordelt mellem Brøndby og Rødovre kommuner. I byggeriet skulle der være plads til svømmehal (Vestbadet åbner i 1958), institutioner og indkøbscentre. Det var drømmen om det gode liv med lys, luft, grønne områder, nem adgang til byen og en stor lys lejlighed måske endda med udsigt ind over byen. Den kendte havearkitekt C. Th. Sørensen lavede desuden planen for beplantningerne på Nygårds Plads.

Når man går fra stiernes udgangspunkt på Brøndbyøster Torv mod vest, har man jernbanen på højre hånd.

Jernbanen

Jernbanen fra København til Roskilde blev åbnet i 1847. Den lå, hvor den stadigvæk ligger den dag i dag, hvor den går gennem Brøndbyøster.

Lokomotiverne kunne dengang køre 50 km i timen, hvilket man anså for at være en fantastisk fart. Man var bekymret for om togenes store hastighed påvirkede kroppen, så man blev syg. Ved uheld mente man, at mange passagerer fik "railway spine", den tids "whip-lash". Den øgede transporthastighed var ét af mange tegn på, at mange ting begyndte at gå stærkere i 1800-tallet: Politiske forandringer, nye opfindelser, forøgelsen af befolkningen, udvidelse af byerne, udforskningen af verden og transport i

dens mange former af både mennesker og gods.

Når man fortsætter langs banen kommer man ned til Vestvolden, som kan ses på begge sider af jernbanen. Det er en god idé at fortsætte et stykke hen ad stien og se voldgraven og derefter gå tilbage til det lille hus, der ligger på hjørnet. Herfra kan man følge skiltene og gå ned af Voldgaden, der går mod syd.

Vestvolden

I 1864 tabte vi til tyskerne og mistede Sønderjylland og dermed 40 % af landets økonomi og befolkning. Det danske forsvar var håbløst underlegent og en ny forsvarsstrategi måtte udvikles. Det regerende parti Højre og hæren ønskede en befæstning som forsvar af København. Venstre, hvis vælgere boede i Jylland, og flåden ønskede et mobilt forsvar af hele landet. Estrups Højre regering fik dog sin vilje, da det regerede på de såkaldt provisoriske (midlertidige) finanslove. Fra 1886 til 1894 opførte man Københavns befæstning, som blev en befæstning både på vandsiden og landsiden. Som en cirkel rundt om København forventede man at denne fæstning kunne holde fjendens bomber på afstand af Hovedstaden. Mod øst og syd lavede man forter og batterier. Mod nord konstruerede man et kanalsystem, der ved hjælp af oversvømmelse kunne holde fjenden ude. Og mod vest, fra Køge Bugt til Utterslev Mose lagde man et 14 km langt voldanlæg. Med Vestvolden brugte man 20 % af statsbudgettet, hvilket svarer til 40 Storebæltsbroer i dag.

På fire år byggede 2000 mand med skovl, spade og trillebør Vestvolden. Der blev flyttet 2,5 millioner kubikmeter jord, og det var en overgang Danmarks største arbejdsplads. Arbejdsdagen var om sommeren 13 timer, hvoraf de 2 timer var middagshvil. Mange af arbejderne var udlændinge, især svenskere. Vestvolden kom dog aldrig i brug, som man havde tænkt sig det. I 1909 lavede man et forsvarsforlig, hvor Venstre ønskede Vestvolden taget ud af brug og erstattet af et levende værn med uddannede soldater. Man enedes om at sætte Vestvolden ud af funktion i 1920, da den var forældet. Langtrækkende kanoner og

flyvemaskiner havde ændret måden at føre krig på.

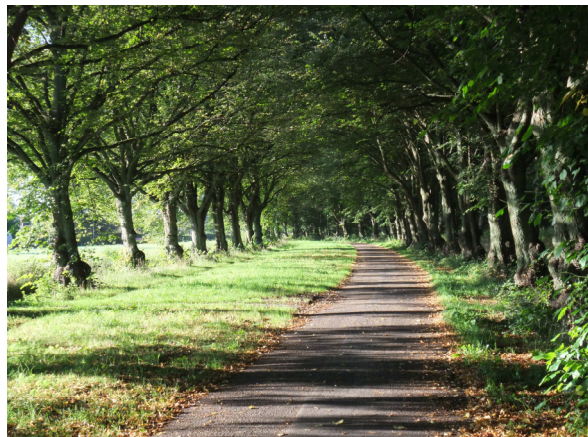

Vestvolden bestod udover selve volden af en forvold med en vej, hvor man kunne holde øje med fjenden og en dyb voldgrav. Der var oprindeligt plantet tjørn og brombær som et naturligt pigtrådshegn. Bagved volden var Voldgaden og et jernbanespor til forsyninger. Som noget nyt var der ved voldgraven med 600 meters mellemrum anlagt kanonstillinger, de såkaldte kaponierer, som kunne skyde langs med volden. Hvis fjenden forsøgte at forcere voldgraven, kunne denne dermed beskydes fra siden. Når vogne skulle

rangeres fra hovedsporet ind på jernbanespor langs Vestvolden, måtte den øvrige trafik standses. Det skete ved hjælp af signaler. Man havde i 1889 lige ved banen opført en opsynsmandsbolig samt kontorer til ingeniørkorpset.

Langs hele volden går Voldgaden, som er Danmarks længste allé. Træerne er bl.a. lind, elm, ahorn, røn og kastanie. Langs med Voldgaden løb der indtil 1920'erne et jernbanespor. Det var til transport af byggemateriale, forsyninger, skinnebårne kanoner og "gullashkanoner" med forsyning til soldaterne. Skinnerne kunne ikke holde til tunge lokomotiver og blev derfor trukket af heste eller soldater.

Den første kvindelige geodæt Inge Lehmann (uddannet i 1928) opstillede i øvrigt en seismograf i Vestvoldsanlægget for at registrere jordrustelser og publicerede i 1936 en berømt artikel, hvor hun argumenterede for at jorden har en fast indre kerne. Så selvom Vestvoldsanlægget ikke kunne bruges militært, har det kunnet bruges til andre ting.

Der hvor Park Alle krydser Vestvolden, går man over Park Alle til højre ned ad vejen til Den gamle Mølle.

Brøndbyvester Mølle

Møllen blev taget i brug i 1888. Mølleerhvervet blev i 1860'erne givet frit, og der blev de følgende år bygget mange møller rundt om i landet. Møllen er en hollandsk mølle, hvor hatten med møllevingerne kan drejes efter vinden. Dette måtte gøres med håndkraft. Der har været bageri og udskækningssted i forbindelse med møllen. I dag er der i Møllehuset værested for ældre og pensionister. Et møllelaug holder møllen ved lige og sætter vingerne i gang ved særlige lejligheder.

På den anden side af Park Alle kan man se rådhuset.

Rådhuset

Rådhuset på Park Allé blev indviet i 1959. Rådhuset er opført af gule mursten, med mørke tegltage. Administrationen havde tidligere ligget på loftet af en fattiggård og i en nedlagt skole. Indbyggertallet i Brøndby Kommune steg fra 5.000 i 1950 til 25.000 i 1964 og der blev behov for et større og samlet rådhus. Arkitekt Svend Eske Kristensen havde tegnet et hus som "skulle være net uden at være pralende. Kommunalbestyrelsen ønskede ikke en pragtkåbe svøbt om et imponerende og dominerende bygningsanlæg, men en jævn, smuk frakke om en beskeden og velfugerende bygning", som han sagde ved åbningen. Rådhuset var lavet i én etage, for at tage hensyn til ældre, som ikke kunne klare trapper. Folk skulle ikke have fornemmelsen af at sidde og vente i mørke rum, men der skulle være lys og udsigt til alle sider. Forhallen er en tilbygning fra 1999. I 2002 kom der en overbygning på den nordlige fløj. Bag ved Rådhuset ligger Gildhøj, den ene af de to bevarede bronzealdergravhøje i kommunen. Den anden, Tjørnehøj, ligger ved den nordlige indkørsel til Brøndby Stadion.

Fra møllen går man ned ad Brøndby Møllevej og forbi Social- og Sundhedsuddannelsescentret, tidligere Schneekloth Gymnasium. De oprindelige bygninger var ligesom rådhuset tegnet af Svend Eske Kristensen.

For enden af Brøndby Møllevej drejer man til venstre ned forbi Brøndby Stadion, Brøndby Idræts Forenings butik og videre ned forbi Idrættens hus. Idrættens hus er et kursus og konferencecenter og rummer en lang række idrætsorganisationer som Danmarks Idræts-Forbund, Dansk Håndbold Forbund, Danmarks Baksetball-Forbund, Danmarks Cykle Union, Dansk Atletik Forbund, Danmarks Gymnastik Forbund, Dansk Sejlunion, Dansk Handicap Idræts-Forbund, Sport One Danmark, Danmarks Badminton Forbund, Dansk Ride Forbund og Team Danmark.

Efter Idrættens hus drejer man til højre under Brøndbyvester Boulevard, passerer forbi Brøndbyvester skole og går ned i Brøndbyvester landsby.

Brøndbyvester

Rundt omkring Brøndbyvester har man fundet rester af flere jernalderhuse, så man har spor efter menneskelig aktivitet i mere end 4.000 år. Første gang man støder på navnet Brøndby i de historiske kilder er i 1085, hvor Knud den Hellige skænker jordejendomme i bl.a. Brøndby til Lunds domkirke, der på det tidspunkt var under opførelse. Begrebet "brønd" blev dengang forstået mere bredt end i dag. En brønd betød et sted, hvor man hentede vand, og det kunne godt være et vandhul eller en bæk.

Man ved ikke hvornår Brøndbyøster og Brøndbyvester sogne er opstået, men kirkerne i de to byer er bygget i 1100-tallet. Kirken i Brøndbyvester er bygget i kridtsten. Kridtstenene er sandsynligvis hentet fra klinten på Stevns og sejlet hertil. Kirken bestod oprindeligt kun af skib og kor, men blev udvidet i 1400-tallet, og der blev bygget et tårn i 1500-tallet.

Ligesom i Brøndbyøster blev der i 1700-tallet bygget en såkaldt rytterskole for alle byens børn. Bygningen brændte dog i 1931. Der blev i 1802 oprette et skolelærerseminarium i landsbyen. Uddannelsen var 3-årig og hver årgang havde 15 elever. Læsestuen lå i degneboligen i det der i dag kaldes seminarhuset (se herunder). Selve undervisningen foregik i præstegården. Seminariet blev nedlagt i 1820, men havde i løbet af 18 år uddannet omkring 100 lærere.

Brøndbys eneste fredede hus, udover kirkerne ligger også i Brøndbyvester (se herunder).

De to veje Brøndbyvester Stræde og Bygaden omkranser det, der tidligere var forten, et åbent fællesareal i landsbyen, hvor byens dyr kunne græsse.

Man går ad Brøndbyvester Stræde og videre ud ad Bygaden til Brøndbyvester Boulevard. Et stykke ude af Brøndbyvester Boulevard går man til højre ad stien ind over engen, lige nord for golfbanen. Her følger man skiltningen gennem det grønne område, hvor man når til Midlergårdsvej og middelalderlandsbyen.

Middelalderlandsbyen

Her har sandsynligvis aldrig været en bebyggelse i middelalderen. Landsbyen startede som et beskæftigelsesprojekt i 1998, men giver et godt indtryk af datidens byggeskik. Her er kirke, smedje, spindeværksted, pottemager, køkkenhave, gadekær og meget andet. Landsbyen bruges af skoler og institutioner og har ofte åbent om søndagen i sommerperioden. Midlergårdsvej, som ligger ved Middelalderlandsbyen, er en rest af den gamle middelaldervej fra stranden til Brøndbyvester landsby.

Fra Middelalderlandsbyen følger man skiltene til Brøndbyvester Boulevard, og drejer til venstre og går under Holbækmotorvejen. Efter motorvejen ses inde til højre Danmarks højeste flagstang, Margrethe flagmasten. Herefter går man forbi den nye røde Brøndbyhal og den gamle Brøndbyhal, som gennem tiden har været brugt til masser af sports- og musik-arrangementer. Man går til højre mellem Idrættens Hus og Brøndby Stadion, ned forbi fodboldbanerne, under motorvejen og op til højre til voldgraven foran Vestvolden.

Man går her over den lille bro over voldgraven til selve Vestvolden. Her kan man bl.a. se det flotte vandfald inde til venstre.

Fra Vestvolden går man ind i Brøndbyskoven.

Brøndbyskoven

I 1949 blev det besluttet at plante skov på tre sider af Brøndbyøster for at skærme den gamle landsby mod det omkringliggende nybyggeri. Både Københavns Kommune og Brøndby Kommune ejede jord i området, men man enedes om at plante skoven i fællesskab. Københavns Kommune stillede sin jord til rådighed mod at få ret til at bygge syd for skoven. Skoven blev officielt indviet i 1952, hvor landbrugsministeren og borgmestre fra København og Brøndby plantede træer, som kan ses på Festpladsen i skoven. Først i 1964 blev skoven åbnet for offentligheden. Skoven

er på 83 hektar og er dermed noget større end Fælledparken i København.

Fra Brøndbyskoven går man over Park Alle til Nordskoven og videre ind i Brøndbyøster landsby.

Brøndbyøster

Udgravninger i 1980'erne viser, at Brøndbyøster landsby har ligget på samme sted siden 1100-tallet. Efter reformationen overgik næsten al jord til kongen. I midten af 1600-tallet var 22 gårde og 10 huse Brøndbyøster i kongens eje. De resterende gårde tilhørte Vartov Hospital. De gårde der ligger i selv landsbyen ligger formentlig på de samme steder, som der har været gårde i begyndelsen af middelalderen, og måske endnu længere tilbage.

Da Christian den 7. blev konge i 1766, gav han fæstebønderne i københavnsområdet deres gårde som frie ejendomme. Ved udskiftningen i 1780 fik 15 gårde jorden liggende i stjerneform. Resten, 4 gårde, blev tildelt jord langt fra landsbyen. Disse gårde flyttede hurtigt ud, så bønderne kom tæt på deres marker. Inden udskiftningen kunne en enkelt gård have mange mindre marker spredt rundt i landskabet. Nu fik hver gård ét stort areal.

Vestegnen havde god landbrugsjord og bønderne i Brøndby leverede mad til København. Den korte afstand til byen gjorde det også muligt at levere frisk mælk.

I 1890'erne havde Brøndbyøster 920 indbyggere og der var 164 heste, 310 køer, 106 får og 331 svin. Under en tredjedel af indbyggerne levede direkte af landbruget, resten var handlende, håndværkere eller industriarbejdere.

Kirken har formentlig været taget i brug omkring 1150. Kirken er opført i kampesten. Stenene ses dog ikke, da murværket i dag er hvidtet. Oprindeligt bestod kirken af skib og kor. Tårnet blev bygget mellem 1450 og 1550 og våbenhuset i 1700-tallet.

Brøndbyøstervej og Vestre Bygade omkranser fortænet, et fællesareal der blev brugt til græsning af dyr. Det var også på fortænet, at kirken blev bygget.

Fra Brøndbyøster landsby går man videre til Brøndbyparken og Brøndbyøster Torv.

Brøndbyparken

I 1946 dannedes Brøndbyernes Andelsboligselskab, og i 1947 gik byggeriet i gang nord for Brøndbyøster landsby. I 1949 begyndte indflytningen i Brøndbyparkens første afsnit, Bredager og Gillesager. Dermed fik kommunen på én gang 1.000 nye beboere. Husene var på op til 3 etager. De var som nogle af de første i landet opført som montagebyggeri af ikke-faglærte håndværkere. Husene er delvist udført af færdigfremstillede byggelementer. Huslejen for en ét-værelses lejlighed var 88 kr. om måneden og en ét-værelses med kammer kostede 116 kr. De store to-etages lejligheder på Bredager løb op i 160 kr. om måneden, hvad der for mange var det samme som en ugeløn. Fra 1952 blev der omkring Brøndbyøster Torv opført otte ni-etages ejendomme, bygget som traditionelt murstensbyggeri.

Bebyggelsen omkring torvet er et godt eksempel på virkeliggørelsen af de ideer, der lå i fingerplanen. Heri skitserede man, at byen skulle vokse langs S-togslinierne, og at den mest koncentrerede bebyggelse skulle placeres tættest på S-togsstationerne. Omkring stationerne skulle etageejendomme og butikcentre opføres, mens enfamiliehuse og industri måtte længere væk. På Brøndbyøster Torv er butikkerne helt integreret i bebyggelsen, da de fylder mellemrummene mellem højhusene ud. I Brøndbyøster landsby rystede man på hovedet. Man kunne ikke forlige sig med, at man fik højhuse som naboer.